

Bauta Innsvatnet. Minnemonument Grenseloser.
Avduking 30.06.07 – ordfører Bjørn Iversen, Verdal kommune

Kjære Grenseloser!
Gode venner!

I dag føler jeg som Ordfører i Verdal at jeg har et særdeles ærefullt oppdrag for meg. Jeg vet nok om 2.verdenskrig til å kunne sette pris på den innsats som Grenselosene under den høyeste risiko gjorde gjennom harde krigsår. Det er derfor med stor stolthet jeg står her i dag.

Det er på mange måter rett å si at 2. verdenskrig kom som en overraskelse på Norge. I 1940 levde det ingen nordmenn som hadde opplevd krig i hjemlandet noen gang. Det levde heller ingen nordmenn i 1940 som hadde foreldre som noen gang hadde opplevd krigshandlinger i fedrelandet. Faktisk må vi helt tilbake til Napoleonskrigene på begynnelsen av 1800-tallet – til det store europeiske generaloppgjøret som for vår del førte fram til 1814 - før vi finner noe som minner om krigshandlinger på norsk jord, nesten 130 år før 9.april 1940 altså. Egentlig visste vel ikke vi som nasjon hva en moderne krig og okkupasjon virkelig innebar. Men som vi alle vet: Det skulle ikke gå lenge før vi fikk rik anledning til å lære den lekse.

Vi som ikke opplevde krigsårene kan vel vanskelig forestille oss hvordan den norske sivilbefolkningen opplevde krigshandlingene våren 1940 og det som ble den varige situasjonen: et fedreland okkupert av en fremmed stormakt, - Nazi-Tyskland. Under trykket av den mest forvridde politiske ideologi vår sivilisasjon kjenner levde befolkningen under stadig dårligere materielle kår, valset over av ”herrefolket” og herset med av vår egen nasjons overløpere og forrædere. Trusselen om at ”Skutt blir den som.....” hang over oss, hele tiden, overalt. Nazistenes praksis gjennom krigsårene viste med all tydelighet at budskapet var alvorlig ment! Ikke minst var dette reelle trusler i vårt eget lokalsamfunn. Med sin strategiske beliggenhet som stor midt – norsk grensekommune var Verdal av de mer utsatte på flere vis under krigen.

Ikke alle nordmenn fant seg i denne situasjonen, noen bidro særdeles aktivt i kampen mot Nazi-styret. Slik også i Verdal kommune, og slik også her i Inndalsdalføret. Motstandskampen ble ut gjennom Krigen bedre og bedre organisert og dermed en større og større trussel for Nazi-styresmaktene. Motstandsarbeidet var livsfarlig og ikke sjelden måtte gode nordmenn reddes over til Sverige, ofte i all hast, alltid under stor risiko, selvfølgelig både for den som flyktet, men sannelig også for grenselosene. ”Skutt blir den som.....” var nok noe langt mer enn en plakat på en husvegg på Verdalsøra for dem som drev denne geskjeften. Vi har konkrete eksempler på det.

Grensa mellom Norge og Sverige er Europas lengste landegrense. Flere steder – mange steder - langs hele denne var det fluktruter. Hos oss hadde vi fluktruter gjennom begge hoveddalførene. Oftest var det grenseloser i sving, unge, lokalkjente, uredde mennesker, personer som virkelig var villige til å gi det største offer i kampen for et fritt fedreland og for å redde menneskeliv. I tillegg – og det skal vi aldri glemme – i de fleste tilfelle stilte sivilbefolkningen opp, - de lokalt bosatte var med noen få unntak med på laget. Mange ganger var også deres innsats bokstavelig talt livsviktig!

Slik var også situasjonen hos oss. Spesielt på Helgådalsida var det stor aktivitet på dette området. Et lite 10-talls karer var blant de mest aktive flyktningselosene. 2 av dem, Olav Sagvold og John Haugan er her i dag. Det er fantastisk og kaster en helt spesiell glans over denne høytideligheten. Men de var flere, navn som Johannes Væren, Ole J. Haugan, Ole Sagvold, John Klukken, Ottleif Hallem og Lillesandkarene med Ivar Lillesand i spissen var blant de mest aktive.

Grenselosing på Sørsida var en ekstra farefull aktivitet på grunn av tyskernes fast utplasserte vaktstyrker i Sandvika. Hemmelighetsholdet måtte være stort i denne bransjen av sikkerhetshensyn. Det gjør at vi egentlig ikke vet så veldig mye konkret om denne viktige virksomheten selv i dag. Nettverkene var ofte svært sinnrikt oppbygd og lojaliteten var svært stor. Hemmelighetsholdet ble respektert – det var best for alle om færrest mulig visste mye. Slik måtte det være – og slik var det. Dette var hedersmenn!

På denne sida – i Sørleia – hadde vi et apparat med nå avdøde Bjørn Rygg som organisator. Vi har i dag med oss Oddmund Steinsmo som var aktiv grenselos. Så langt vi klarer å ha oversikt over er han den siste gjenlevende av de aktive på Inndal - og Sul – sida. Han er med i dag på avdukingen og er en flott representant for en gruppe vi har mye å takke for. Og vi må altså ikke glemme at det stod også folk bak disse. Grenselosing var et stort apparat, det vet jeg nok en del om også gjennom min egen far. Det var et helt nettverk av losere og av bakmenn som vokste fram i stadig mer organisert form fra 1942, enda mens krigslykken var på tysk side. På bautaen står det ingen navn. Det er noe dypt symbolsk og verdig over det. Det er mange som skal takkes, også mange anonyme sambygdinge gjorde en innsats i all stillhet. Vi minnes dem alle i ærbødighet i dag.

Hvis vi velger å legge oss på en gjennomført nøktern og realistisk historieforståelse og fokuserer på det storpolitiske, internasjonale bildet, vet vi at det ikke var Norge som vant 2. verdenskrig. Det var ikke grenselosene som vant krigen heller., hvis du velger å se det fra en slik synsvinkel.

Vi vet at krigen i første rekke ble vunnet på Østfronten gjennom massiv sovjet - russisk innsats og gjennom avgjørende amerikansk innsats på Vestfronten i krigens slutfaser. Det var i bunn og grunn det tradisjonelle tyske to – frontsproblemet som atter en gang materialiserte seg og som ble den sterkeste underliggende drivkraft bak Nazi – regimets fall.

Likevel: Det er alltid i historiens store hjul menneskeskjebner vi snakker om, enkeltmennesker er jo alltid hva livet egentlig dreier seg om. Hvor mange enkeltskjebner som ble reddet gjennom grenselosenes arbeid vet vel ingen, heller ikke hvor mange som på denne måten ble reddet til det trygge Sverige fra Verdal. Vi vet heller ikke eksakt hvor mange som ble berget gjennom den organiserte Milorg-ruta i Helgådalen eller gjennom den vanskelige ruten eller rutene gjennom Sulfjella. Det vi vet er at det skal ha passert noe over 1000 personer gjennom den svenske militærleiren ved Esingen i løpet av 2. verdenskrig, men disse kom selvfølgelig via ulike ruter. Mange av disse kom fra Inndals sida. Likevel var nok omfanget mindre her enn i Helgådalen. Det var større risiko i Sørleia.

- Det vi imidlertid vet – og det vet vi med usvikelig sikkerhet – det er at mange liv ble reddet gjennom grenselosenes og også gjennom sivilbefolkningens innsats. Og det å berge en annens liv gjennom å sette seg selv i den ytterste fare er i bunn og grunn det største et menneske kan gjøre mot et annet.

Derfor er det tre hedersmenn vi har med oss i dag, Olav Sagvold, John Haugan og Oddmund Steinsmo. Disse tre får i dag stå som representanter for en side av den norske motstandskampen vi ikke skal glemme. Det er en ære for Ordføreren å være her sammen med dere i dag!

På vegne av Verdal Kommune vil jeg takke dem som har reist bautaen. Vi har et aktivt lokalhistorisk miljø i vår kommune. Det at noen tar vare på vår kollektive arv er avgjørende viktig. Jeg vil derfor be Øystein Walberg komme fram og motta en blomsterbukett fra Historiekommunen Verdal på vegne av Historielaget og samarbeidspartnerne. Vi takker for innsatsen og gratulerer med resultatet!

Så vil jeg be de tre gjenlevende grenseloser Olav Sagvold, John Haugan og Oddmund Steinsmo avduke minnesmerket.

Vær så god – Hedersmenn! Nå er det tid for avduking.